

Bazyli Tichoniuk

Transformacja sufiksów w nazwiskach rejestrowanych współcześnie w Polsce na przykładzie formantu "-uk"

Acta Polono-Ruthenica 9, 283-286

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Bazyli Tichoniuk
Zielona Góra

Transformacja sufiksów w nazwiskach rejestrowanych współcześnie w Polsce na przykładzie formantu *-uk/-czuk*

W *Słowniku nazwisk współcześnie w Polsce używanych* (t. 1–10) Kazimierz Rymut zamieścił 401 698 nazw. Antroponimy te zostały wyselekcjonowane z 811 720 jednostek językowych według stanu banku danych PESEL z końca 1990 r. Redakcja, której dokonał autor słownika, polegała na usunięciu form wyraźnie zniekształconych i błędnych, m.in. z opuszczonymi, przestawionymi lub powtórzonymi literami oraz nazwisk wyraźnie obcych. We wstępie zastrzega jednak, że i niektóre zamieszczone w słowniku nazwy także mogą budzić wątpliwości.

Tak wielka różnorodność nazwisk wzięła się stąd, że są to w większości formy nazewnicze powstałe sposobem naturalnym, według tradycji ludowych na bazie gwar miejskich, a do funkcji nazwisk zostały przeniesione na początku XIX w. Dotyczy to przede wszystkim nazwisk odprzezwickowych i odpatronimicznych, w mniejszym zaś stopniu – odmiejscowych, tworzonych z reguły sposobem administracyjnym. Przemieszczanie się ludności powodowało „wyrwanie” antroponimu ze środowiska rodzimego i przesadzenie go do innego środowiska, często obcego dla tego rodzaju formy. W rezultacie transplantacji nowo pojawiające się struktury podatne były na różnego rodzaju transformacje, co prowadziło do powstania nowych antroponimów.

Zmiany, które nastąpiły w podstawie nazwy, wpłynęły na zwiększenie liczby antroponimów o określonym formancie, np. po zamianie początkowej litery w wyniku niestarannej transliteracji obok nazwiska Hryniuk (liczba nosicieli nazwiska – 363) powstało nowe – Gryniuk (107), które wzbogaciło nazwy z sufiksem *-uk*. Transformacja części sufiksальной w tym samym antroponimie poprzez opuszczenie litery *u* powołała natomiast do życia nową nazwę – Hrynik (1), przenosząc ją jednocześnie do obszaru form z przyrostkiem *-ik/-yk*.

W wyżej wspomnianym słowniku zarejestrowanych zostało 10 764 nazwisk z końcową częścią *-uk/-czuk*. Wśród nich 165 to formacje odprzezwickowe, czyli dawne przezwiska przeniesione do funkcji nazwisk. Grupę tę tworzą m.in. formy równe apelatywom, np. nazwisko Borsuk < przezwisko Borsuk < apelatyw pol. *borsuk*, wschł. *борцык*; nazw. Kruk < przezw. Kruk < apel. pol. *kruk*,

wschł. *крук*; Wnuk < przew. Wnuk < apel. pol. *wnuk*, wschł. *внук*; nazw. Zaka-
 błuł < przew. Zakabłuł < apel. ukr. *закоблук* ‘część buta’, jak i przerwiska odpa-
 tronimiczne tworzone przy udziale formantu *-uk*, wskazujące na miejsce pochodze-
 nia osoby: nazw. Podlaszúk < przew. Podlaszúk < toponimu brs. gw. *Подляшэ*,
 (pol. Podlasie); nazw. Poleszúk < przew. Poleszúk < top. brs. gw. *Полесе*, pol.
Polesie, nazw. Wołpiúk < przew. Wołpiúk < nazwa miejscowa na Białorusi –
Волпа. O ile pierwsza część nazwy jest typowa dla obu obszarów językowych:
 polskiego i wschodniosłowiańskiego, o tyle druga powiązana jest jedynie z gwarami
 białoruskimi, por. też białoruskie osobowe nazwy odmiejscowe: *мінчук* < *Мінск*
 (Mińsk), *пінчук* < *Пінск* (Pińsk), *вільнюк* < *Вільня* (Wilno).

Jednak zasadniczą część wszystkich nazwisk z interesującym nas formantem
 – 10 599 (98,47% ogółu) stanowią formacje odpatronimiczne. Wzrost popularno-
 ści patronimów z sufiksami *-uk/-czúk* przypadła na XVIII w. i obejmował swym
 zasięgiem Podlasie¹ i część zachodnią Polesia. Formy te tworzone były jedynie na
 bazie gwar wschodniosłowiańskich i nie występowały na terenach etnicznych Pol-
 ski. Badania onomastyczne tej części antroponimów pokazują, że wśród nich ist-
 nieje sporo nazwisk, w liczbie 1127 (10,63%), które w rezultacie transformacji
 innych sufiksów bądź cząstki wygłosowej o tyle powiększyły badaną grupę.

Najwięcej, bo aż 985 z tej liczby nazw (87,40% ogółu zdeformowanych
 antroponimów), przeszło od nazwisk odpatronimicznych z podstawowym *-k*
 w części sufiksальной. Z tego ponad połowa, tj. 508 przykładów, dotyczy antropo-
 nimów z sufiksami *-ik/-yk*, w których sufiks *-ik* poszerzono o literę *u*, np.:

Brzezík 254² : Brzeziúk 1 (01 1/21)³, Chudzik 6437 : Chudziúk 8 (Łd 1/68,
 Pl 1/199, Su 5/28, Sz 1/78), Fioník 50 : Fioniúk 8 (Bs 7/47, Wa 1/0), Grzechník
 1934 : Grzechniúk 1 (Ka 1/198)

lub *-yk*, gdzie *y* zamieniono na *u*, np.:

Andruczyk 322 : Andruczúk 1 (Su 1/322), Augustyńczyk 155 : Augustyń-
 czúk 5 (Bs 5/69), Luzeńczyk 176 : Luzeńczúk 3 (El 2/10, ZG 1/10), Szafarczyk
 1262 : Szafarczúk 5 (Op 5/207), Walaszczyk 3054 : Walaszczúk 3 (Cz 1/539, Lu
 1/49, Pl 1/25), Ząbczyk 398 : Ząbczúk 1 (Kr 1/23).

Sporo nazwisk – 408 (36,20%) – powiązanych jest z formacjami z sufiksem
-ak, w którym samogłoska *a* ustąpiła miejsce *u*, np.:

¹ Zob. B. Tichoniuk, *Patronimy w aktach sądowych starostwa bielskiego (lata 1774–1781)*,
 [w:] *Antroponimia słowiańska*, red. E. Wolnicz-Pawłowska i I. Duma, Warszawa 1996, s. 323–327.

² Liczba nosicieli nazwiska.

³ W nawiasach obok nazwiska zamieściłem skrót nazwy województwa z poprzedniego po-
 działu kraju oraz stosunek liczbowy nosicieli formy zdeformowanej do formy pierwotnej. Dane
 liczbowe oraz skróty nazw województwa zaczerpnąłem ze *Słownika nazwisk wspólnie w Pol-
 sce używanych* Kazimierza Rymuta, t. 1-10, Kraków 1992–1994.

Bartylak 102 : Bartyluk 1 (Wr 1/10), Błajszczak 244 : Błajszczuk 1 (Tb 1/71), Chwiejczak 490 : Chwiejczuk 1 (Wa 1/32), Dębczak 370 : Dębczuk 22 (Bs 1/0, BB 4/3, Lu 16/99, Za 1/29), Kacprzak 13597 : Kacprzuk 49 (Wa 8/2410, BP 3/71, JG 1/129, Ło 7/17, Łd 2/1882, Os 16/282, Pr 6/3), Majchrzak 18325 : Majchrzuk 1 (Gd 1/389), Orysiak 254 : Orysiuk 2 (El 2/6), Szwagierczak 370 : Szwagierczuk 1 (Tb 1/93), Wachulak 152 : Wachuluk 2 (Lu 1/3, Sd 1/7).

Litera *u*, chociaż już dużo rzadziej, pojawiła się także na miejscu samogłosek w przyrostkach *-ek* (46; 4,08%) i *-ok* (23; 2,04%), np.:

-ek : *-uk*: Brociek 404 : Brociuk 2 (El 2/1), Dybek 1646 : Dybuk 7 (Wr 1/44, Gd 6/47), Jeziorek 1298 : Jezioruk 1 (BP 1/5), Krzysztoszek 676 : Krzysztoszuk 1 (By 1/28), Milczarek 8179 : Milczaruk 0, Pawłosiek 30 : Pawłosiuk 1 (Er 1/5), Porzuczek 403 : Porzuczuk 1 (Bs 1/4), Sarosiek 633 : Sarosiuk 6 (Bs 6/326);

-ok : *-uk*: Binsztok 21 : Binsztuk 0, Niedworok 442 : Niedworuk 0, Pistelok 170 : Pisteluk 1 (Ka 1/168), Rocznio 85 : Roczniuk 0.

Podobieństwo do nazw z formantem *-uk* uzyskało także 17 antroponimów (1,51% form zdeformowanych) po wymianie końcowej litery. Wśród nich odnotowano:

-b : *-k*: Kaźdub 394 : Kaźduk 0,

-h : *-k*: Unruh 75 : Unruk 1 (Ka 1/19)

-l : *-k*: Bohdziul 39 : Bohdziuk 0, Bondziul 118 : Bondziuk 1 (Su 1/96), Jendziul 33 : Jeddziuk 0, Krepsztul 117 : Krepsztuk 1 (Wb 1/1), Skindziul 31 : Skindziuk 1 (Su 1/25),

-ł : *-k*: Gunstul 11 : Gunstuk 1 (Wr 1/11),

-n : *-k*: Bogdziun 104 : Bogdziuk 0, Mejłun 88 : Mejłuk 1 (Bs 1/5)

-r : *-k*: Czepczur 13 : Czepczuk 1 (Go 1/8), Rajfur 175 : Rajfuk 1 (Op 1/25), Sambur 23 : Sambuk 0, Szamczur 56 : Szamczuk 1 (Ol 1/15),

-t : *-k*: Bławut 131 : Bławuk 0, Gabut 29 : Gabuk 0, Palut : Paluk 0, Kołsut 745 : Kołsuk 0.

Niektóre nazwiska utworzyły neologizmy onomastyczne poprzez niestaranny lub niezgodny z normami ortografii polskiej fonetyczny zapis cząstki wygłosowej, np.:

-ch : *-k*: Cieluch 1254 : Cieluk 5 (Sz 5/55), Drobnioch 64 : Drobnioch 3 (Bs 3/43), Feciuch 58 : Feciuk 2 (Ko 2/5), Kopciuch 936 : Kopciuk 1 (Kr 1/57), Kożuch 248 : Kożuk 1 (Op 1/56), Prażuch 625 : Prażuk 1 (Ol 1/0), Reczuch 393 : Reczuk 3 (JG 3/10),

-ug : *-uk*: Szparug 23 : Szparuk 1 (Ra 1/0), Załug 10 : Załuk 1 (Łd 1/1),

-óg : *-uk*: Cejnóg 163 : Cejnuk 16 (El 1/6, Pt 15/87), Kazidróg 33 : Kazidruk 6 (Ka 4/4, Pł 1/0, Za 1/13), Raróg 236 : Raruk 5 (Gd 2/0, Wr 3/40), Szwarnóg 57 : Szwarnuk 0.

Powyższą grupę tworzy 59 nazwisk.

Pozostałe 66 nazwisk (5,86%) powstały w rezultacie:

a) opuszczenia liter: Hazuka 216 : Hazuk 7 (BB 2/107, Ka 5/27), Reluga 541 : Reluk 1 (Wa/78),

b) dodania liter: Barciu 10 : Barciuk 1 (Ta 1/6),

c) przestawienie liter (metateza): Dojutrek 175 : Dojtruk 0, Goculak 4 : Gocaluk 0, Reksulak 73 : Raksaluk 1 (Wł 1/3), Tuczak 7 : Tłaczuk 1 (Ra 1/0), Trembulak 47 : Trembaluk 0, Trębulak 5 : Trębaluk 0, Wargulak 55 : Wargaluk 0.

d) uproszczenie nazwisk pochodzenia germańskiego: Falderg 4 : Falbuk 0, Hartung 147 : Hartuk 1 (Wa 1/7), Henig 153 : Heniuk 8 (Łd 8/23), Hornug 175 : Hornuk 8 (Wa 7/68), Szymfelenig 50 : Szymfeniuk 4 (To 4/20).

Wszystkie przytoczone przykłady, które powiększyły grupę nazw z częstką wygłosową *-uk/-czuk*, powstały w wyniku niedbałości i popełniania błędów przez rejestratorów. Trudno tu doszukać się procesów językowych, może z wyjątkiem metatezy i nazwisk spisanych pod dyktando. Stwierdzić należy, że są to formy zdeformowane, potwierdzeniem tego jest niska częstotliwość występowania tych antropimów.

Резюме

Среди 10 599 фамилий, оканчивающихся на *-ук/-чук* и зарегистрированных на территории Польши, свыше 10,60% (т. е. 1127) составляют наименования, которые пополнили эту группу в результате трансформации конечной части антропонима.

Самое большое количество 87,40% – это преобразования в структуре суффиксов *-ук/-ук, -эк* и *-ок*, в которых на месте букв *и, ы, э* и *о* появилась буква *у*. Остальные фамилии возникли в результате пропуска или замены последней буквы. Все эти фамилии являются эффектом допущенных писарем ошибок.

Summary

Transformation of suffixes in surnames currently registered in Poland based on the example of -uk/-czuk forms

Among 10 599 surnames ending in *-uk /-czuk* and registered in the territory of Poland the names which filled this group as the result of the transformation of the ending part of antroponym include more than 10,60% (1127).

The greatest number 87,40 % constitute the transformation in the suffix structure – *-uk /-uk, -ek* and *-ok*, in which instead of the letters *i, y, e* and *o* letter *u* appeared. The remaining of the surnames were created as the result of missing or changing of the last letter. All these surnames are the effect of the mistakes made by clerks.